

بررسی احوال و آثار حضرت پیرسید محمد وجیه السیما عرفانی چشتی

ظهریابا بر*

احسان احمد**

چکیده:

پیر سید محمد وجیه السیما عرفانی چشتی شخصیت بزرگ و برجسته قرن بیستم میلادی پاکستان بود. سلسله شجره نسب و شجره طریقت وی با حضرت مولا علی علیه السلام می رسد. وی صوفی و شاعر نامدار زبانهای عربی، فارسی و اردو بود. درین هر سه زبان آثار گرانبها گذاشته است. آثار وی در زبانها و ادب عربی و فارسی و اردو نقش مهمی دارد.

واژه های کلیدی: وجیه السیما عرفانی، عارف، شاعر، پاکستان

و غیره

* استادیار، گروه فارسی دانشکده دولتی تاؤن شپ، لاهور

** استاد یار گروه فارسی، دانشگاه پنجاب، لاهور

پیرسید محمد وجیه السیما عرفانی چشتی ۴ اکتبر در سال ۱۹۲۰م به مطابق ۲۰ محرم الحرام سال ۱۳۲۹ق در قریه گجر خان، توابع از راولپندی در خانواده سادات گیلانیان به دنیا آمد. (ماهنامه سیما، ص ۸۳) نیاکانش از گیلان (ایران) به هند کوچیدند. اسم پدر وی سید محمد هادی عرفانی بود و پدر بزرگش سید حاج فضل الدین شاه عالم با عمل و شیخ طریقت بود. وی شاعر سه حرفی در زبان پوتھوھاری بود. خانواده اش در علم و عرفان یگانه روزگار بود.

وی از نجیب الطرفین سید بود. نسبش با حضرت مولا علی علیه السلام می رسد. سید محمد وجیه السیما عرفانی بن سید محمد هادی عرفانی بن سید حاج فضل الدین شاه بن ملا نور محمد بن سید محمد عبد القادر گیلانی حضرت امام عالی مقام حضرت امام حسین علیه السلام بن حضرت علی المرتضیٰ کرم الله وجهه الکریم.

سید محمد وجیه السیما عرفانی تحصیلات مقدماتی خود را از چکوال فرا گرفت. عربی و فارسی از مادر خود تحصیل کرد. علم صرف و نحو و قرآن مقدس از پدر خود یاد کرد. درس انگلیسی نزد پدر مادر سید سراج الدین خواند. (ماهنامه سیما، ص ۸۳) در سن نو سالگی قرآن مقدس را حفظ نمود و بعد از دوره دبیرستان برای اخذ نمودن مدرک درس نظامی را آغاز کرد و در مدت هفت سال به انجام رساند. وی از مدرسه های راولپندی، گوجرانواله، فیصل آباد و لاهور علوم مذهبی را آموخت. کتاب مهم عربی و فارسی از مدرسه نعمانیه اچهره و مدرسه غزنویه لاهور خواند. آنجا از استاد مولانا محب النبی کسب فیض کرد. مدرک لیسانس و فوق لیسانس در روزنامه نگاری از دانشگاه پنجاب، لاهور فرا گرفت. علم خطاطی از

خانہ خودش یاد گرفت و علم منطق از عموی خود تحصیل کرد.

سید محمد وجیہ السیما اول با دختر بزرگ خالہ اش ازدواج کرد. از آن یک فرزندش بود بہ کہ آن بچہ سپس فوت کرد. پس از مدتی ہمسرش نیز فوت کرد. بعد از آن با خواہر ہمسرش ازدواج کرد و شش پسر و سہ تا دختر بہ دنیا آورد. وی برای راہ سلوک و عرفان تقریباً سراسر پاکستان را سیاحت کرد. بارہا برای زیارت درگاہ حضرت خواجہ معین الدین چشتی اجمیریؒ بہ اجمیر رفت. دوران این مسافرت بہ پاکپتن، بہ درگاہ حضرت بابا فرید الدین مسعود گنج شکرؒ نیز چندین مرتبہ حاضر می شد.

وی از زمان کودکی تمایل بہ عرفان و تصوف داشت. خانوادہ اش معروف بہ خانوادہ علماء بود. پدر بزرگش حاج سید فضل الدین شاہؒ خود صاحب طریقت و عالم با عمل بود. در زمان کودکی، اول در سلسلہ نقشبندیہ بیعت کرد. در سال ۱۹۴۳ م در خدمت یک صوفی سہروردی نیز بودہ است. بنا بر این اول نام خود عرفانی سہروردی می نوشت. وی سپس در سال ۱۹۵۹ م بہ اجمیر (ہند) بہ بارگاہ حضرت خواجہ معین الدین چشتی اجمیریؒ رفت. بہ دست حق پرست سجادہ نشین درگاہ حضرت نیاز بی نیاز، سید محمد تقی شاہ المعروف سید عزیز میان بیعت کرد. کیفیات حاضر آمدن در بارگاہ حضرت خواجہ خواجگانؒ در یک غزل معروف اینچنین بیان کردہ است.

غنجہ شوق لگا ہے کھلنے پھر تجھے یاد کیا ہے دل نے

(خواجہ ہی خواجہ، ص ۷۸، ۷۹)

سید محمد وجیہ السیماؒ زندگی خود را بہ حیث یک روزنامہ نگار آغاز

کرد۔ وی در دنیای روزنامہ نگاری يك جایگاہ برجستہ داشت۔ سید عرفانیؒ در روزنامہ ہای مختلف مثلاً انقلاب، زمیندار، تعمیر، کوهستان، مشرق، آفاق و نوای وقت خدماتی انجام داد۔ مدتی سر دبیر روزنامہ ”سول ایند ملتری گزت“ بودہ۔ نوشتہ ہای وی در ماہنامہ ”آہنگ“ از طرف رادیو پاکستان چاپ می شد۔ وی روزنامہ ”انصاف“ از کراچی پخش می کرد۔

دکتر سید طارق زیدی استاد معروف زبان اردو (دانشگاہ جی۔سی لاہور) شجرۂ طریقت حضرت وجیہ السیما عرفانیؒ را در زبان اردو سرودہ است۔

الہیٰ بحق نبی ﷺ جہان	وہ مولای کل وارث ہر زمان
وہ جو کہہ ہیں سرور کائنات	وہ جن کے باعث بنی ہے حیات
امام الرسل ﷺ خاتم الانبیاء	وہ جو ہیں مقصود کل اولیاء
وہی جن کو احمد، محمد ﷺ کہیں	وہ جن کی توصیف تجھ سے سنیں
الہیٰ بحق جناب علی	کھلی نام سے جس کے دل کی کلی
وہ کرّار ہے غیر فرار ہے	نہیں جس کا ثانی وہ کردار ہے
کہ کل غالبوں پر وہ غالب ہوا	زمان و مکان جس کا طالب ہوا
وہی کل ایمان وہی بو تراب	وہ جس کو کہتے ہیں ناطق کتاب
وہ باب مدینہ علم خدا	ازل سے ابد تک کا مشکل کشا
نبی ﷺ کی وصیت کی تکمیل کل	جسے پیار کرتے ہیں ختم الرسل ﷺ
الہیٰ بحق ولای حسنؒ	ولایت کا مہکا ہے جس سی چمن
تجھے عبد واحد کا ہے واسطہ	گدا جس کے در کے ہوئے بادشاہ
الہیٰ بحق فضیل عیاضؒ	دیا جس نے سلطان ابراہیم سا یار
الہیٰ حذیفہ کا ہے واسطہ	امین ہیبرہ کا ہے واسطہ

کہ ممشاد دینوری کے واسطے بنام بواسحق شامی ملے
 کہ احمد کا ابدال چشتی کا ہے کہ یوسف کا مودود، حاجی کا ہے
 مرا خواجہ عثمان وسیلہ بنا حسن سجزی کا تجھے واسطہ
 الہی قطب و فرید و نظام مرے لب پہ ہیں تیرے پیاروں کے نام
 نصیر دہلوی کمال و سراج ہیں یہ سب وسیلہ مری رکھ لے لاج
 نظام اورنگ اور فخر جہان بحق نیاز بریلوی مکان
 حسین اور احمد کا ہے واسطہ محمد تقی کا تجھے واسطہ
 محمد وجیہ السیما کا ہے کہ عرفانی چشتی بینا کا ہے
 وہ مرشد مرا، میں ہوں اسکا مرید اسی سے ملے ہم کو نسبت فرید
 مری ساری نسبت عطا ہی عطا ہے تیری عطا کا تجھے واسطہ
 مری ہر خطا سے ہو صرف نظر مجھے پختہ تر میری نسبت میں کر
 الہی ہماری دعاؤں کو سن کھی ان کھی التجاؤں کو سن
 (ماہنامہ سیما، ص ۵۰۴)

سید محمد وجیہ عرفانیؒ در ۶ شعبان المعظم ۱۴۱۲ ق / ۱۳۴۰ ش مطابق
 ۲۲ فوریه در سال ۱۹۹۱ م بروز جمعة المبارک بوقت نماز تہجد درود بہ جہان
 گفت۔

(ماہنامہ سیما، ۷۷)

پیر سید نصیر الدین نصیرؒ سجاده نشین گولہ شریف دربارہ شخصیت
 حضرت سید محمد عرفانیؒ اینطور بیان کردہ است۔

تاہید و بتافت آن نبیہ السیما در وادی اجسام شییہ السیما
 خورشید فیوض سر بر آورده نصیر از مطلع عرفان وجیہ السیما
 سید عارف مہجور رضوی قطعہ تاریخ بہ مناسبت وفات حضرت وجیہ

السیما عرفانی[ؒ] گفته است.

ان کے سن وصال پہ بولا سروش مجھ سے کہ ”داغ چشم بینا“ مہجور برملا
دکتر محمد حسین تسبیحی بہ مناسبت وفات جانگداز سید محمد وجیه
السیما عرفانی[ؒ] پیر و مرشد دکتر وحید قریشی سلمہ اللہ تعالیٰ بود و دکتر سید
محمد اکرم شاہ (اکرام) تاریخ وفات حضرت عرفانی[ؒ] ۱۹۹۱م نگاشته اند.

شد وحید ما قریشی غمگسار و غمزده چون وجیه آسمان رفت از میان مردمان
چون برفت از ملک دنیا سید وجیه السیما در حروف ابجد آمد روح او صدق العیان
”سید عرفانی نیکو گذشت“ تاریخ فوت ساکن جنت شد آن وجہ السما خورشید سان
”۱۹۹۱م“

”سید عرفانی خوش قسمت“ از دنیا برفت رحمت حق بر مزارش هر کجا در هر مکان
”۱۹۹۱“

”سید عرفانی وجہ السما ذی احترام“ بر زبان برهان حق آمد بشر سوی جنان
”۱۹۹۱م“

”سید عرفانی اخلاص ره“ در خاک خفت دل شده غمگین کہ او رفت از میان دوستان
”۱۴۱۲ق“

”سید عرفانی وجہ السما روشن گهر“ گشته تاریخ وفاتش در حمل روشن روان
”۱۴۱۲ق“

”سید عرفانی جلوه خرام“ لبیک گفت حضرت حق را بہ جان و دل بہ قرآن ترجمان
”۱۳۴۰ش“

سید عرفانی وجہ السما چتر سحر بر سرش شد سایہ بان و زیر خاک گشته نہان
”۱۳۴۰ش“

رحمت و غفران حق خوانم برایش روز و شب ہمنشین بادا ہمیشہ با امیر مومنان

فضل و دانش از وحید پاک دل بر ما رسد پیرو مرید را بین از بهر گوهر نشان
من ”رها“ بر درگاه پیر محب ”اکرم شاه“ گفته ام تاریخ فوت سید عرفانیان
(مملوکه درگاه، ۲۰۰۵)

مرقد سید محمد عرفانی[ؒ] در سنندر شریف (توابع) کنار خیابان ملتان و بر لب
جو، ۳۲ کلو متر از لاهور واقع است. هر سال به تاریخ ۴ تا ۷ شعبان المعظم جشن
عرس مبارک بر درگاهش برگزار می شود. متوسلین و مریدان از دور و نزدیک حاضر
می شوند. بعد از وفات حضرت سید محمد وجیه السیما[ؒ] پسرش سید محمد حبیب
عرفانی چشتی سجاده نشین انتخاب شد. وی از سی ساله متوسلین و مریدان را با
علم باطنی و روحانی تربیت می کند.

طبق خواهش سید محمد وجیه السیما یک مدرسه تا دیپلوم و یک مسجد
بزرگ و بیمارستان در سنندر شریف شروع شده است. گنبد بر خانقاه هم دیدنی
است و هنوز تعمیرات درگاه جاری است.

آثارش:

آثار وی مشتمل بر تراجم و کتابهای منظوم و منثور است. آثار منشور پیر سید
محمد وجیه السیما عرفانی[ؒ] به قرار زیر است:

۱- عرفان القرآن:

ترجمه قرآن مقدس از عربی به زبان اردو بنام عرفان القرآن است. حضرت
عرفانی[ؒ] در سال ۱۹۷۸م فقط در چهل روز قرآن مقدس را ترجمه کرد و در شرکت
شالیمار با صدای خود ضبط کرده است. ناشر عرفان القرآن مکتبه عرفانیه است.

۲- ترجمه کشف المحجوب:

حضرت عرفانی[ؒ] کتاب کشف المحجوب از حضرت سید علی هجویری را
از زبان فارسی به اردو ترجمه کرده است. اما به صورت کتاب چاپ نشده است.

اگر چه ترجمه کشف المحجوب در ماهنامه سیمما به شکل جداگانه چاپ شده است.

۳- زواید المفاد:

ترجمه فوائد الفواد است که حضرت سید محمد عرفانی بنام زواید المفاد از زبان فارسی به اردو ترجمه کرده است. حضرت عرفانی تقریباً سی و پنج مجلس را از فارسی به اردو ترجمه کرد. این کتاب در ماه اکتبر سال ۱۹۹۰ م به پایان رساند. یعنی شش ماه پیش از وفاتش. زواید المفاد در ماه ژانویه سال ۱۹۹۶ م به چاپ رسید و ناشر این کتاب فائن بکس پرنترز است.

۴- دعای امام الشهداء:

دعای امام الشهداء مناجات حضرت امام حسین^{رضی} است. حضرت عرفانی اولین بار دعای عرفه را ۱۹۷۵ م چاپ کرد و بعداً در آوریل ۱۹۹۹ م دوباره به چاپ رسید.

۵- حی علی الصلوة:

کتاب نماز است که حضرت و جیه عرفانی از زبان عربی به اردو ترجمه کرده است و در سال ۱۹۷۸ م در شرکت شالیمار با صدای حضرت عرفانی ضبط شده است. این کتاب مشتمل بر موضوعات نماز، نماز جنازه، شش کلمه و نماز عیدین است.

۶- الحسن^{رضی} والحسین^{رضی}:

این کتاب را در زبان عربی دکتر محمد رضا مصری نوشته بود. حضرت عرفانی اولین بار از عربی به اردو ترجمه کرده است. این کتاب در ماه دسامبر سال ۱۹۹۸ م به مطابق شعبان المعظم ۱۳۱۹ ق به چاپ رسید. موضوع این کتاب احوال و زندگی نامه اهل بیت کرام یعنی آل حضرت پیغمبر اکرم^{صلی الله علیه و آله} است.

۷- آهنگ صبا:

این کتاب مشتمل بر موضوعات نمایشنامه، مقالات سیاسی، اخلاقی، اصلاحی و اسلامی است. آهنگ صبا در سال ۱۹۹۶ م به چاپ رسیده و از طرف

فائن بکس پرنترز چاپ شده است.

۸- ذکر خیر:

کتاب ذکر خیر مشتمل بر احوال صوفیا و عرفا است. حضرت عرفانی[ؒ] تمام عرفای ذکر شده را در برنامه های رادیو بحث کرده است. این کتاب در محرم الحرام ۱۴۱۵ ق/ ۱۹۹۶ م به چاپ رسید. ناشر این کتاب گنج بخش پرنترز است.

۹- معنی جان:

این کتاب معنی جان مشتمل بر مجموعه مقالات است. موضوع این مقالات سیرت مبارک حضرت رسول اکرم^{صلی الله علیه و آله} است. این مقالات در برنامه های رادیو هم بحث شده است. ناشر این کتاب گنج بخش پرنترز است و در شعبان المعظم ۱۴۱۳ ق/ ۱۹۹۳ م به چاپ رسیده است.

مقالات سید محمد وجیه السیما عرفانی[ؒ]:

وی بیشتر از دویست مقاله نوشته است. همه این مقاله ها در مجله "ماهنامه سیما" چاپ شده است. می توان این مقالات را در چهار قسمت تقسیم کرد.

۱- درباره سیرت حضرت رسول اکرم^{صلی الله علیه و آله}.

۲- احوال اهل بیت کرام^{رض}.

۳- احوال صوفیا و عرفا.

۴- موضوعات عمومی.

آثار منظوم حضرت وجیه السیما عرفانی[ؒ]:

۱- میرے حضور:

این کتاب شعر مشتمل بر نعت حضرت رسول اکرم^{صلی الله علیه و آله} است. چند تا نعت حضرت عرفانی[ؒ] در زبان فارسی است و بقیه در زبان اردو سروده است. این کتاب اولین بار در سال ۱۹۸۶ م چاپ شد و بعداً در سال ۱۹۹۹ م از طرف مکتبه عرفانیه

چاپ شد. مثلاً

روح و جانم، نام محمد صلی اللہ علیہ وسلم
قلب و روانم، نام محمد صلی اللہ علیہ وسلم
یک نگہش صد عالم رحمت، جنبش لب آیات کرامت
ہمہ ایمانم، نام محمد صلی اللہ علیہ وسلم
(میرے حضور، ۲۷.۲۸)

ولہ:

در شکل بشر آیی با این ہمہ یکتایی
ای معنی محبوبی، خلقی ست تماشایی
مارنگ گل رحمت، مابوی شگفت تو
در اصل تو بی مایی، در وصل تو بامایی
عرفانی جان سفته در سلسلہ رحمت
نازان بہ حضور تو ای پیکر رعنائی
(میرے حضور، ۹۶.۹۵)

۲۔ حرف جمال:

این کتاب مشتمل بر غزلیات عارفانہ است. چند تا غزلیات بہ زبان فارسی و دیگر بہ زبان اردو است. از طرف سنذر پرنترز اولین بار در سال ۱۹۸۶ م و بعداً در سال ۲۰۰۳ م بہ چاپ رسید. مثلاً

با چنین لاف محبت بہ وفا آمدہ ایم
بہ حضور تو بہ آہنگ خطا آمدہ ایم
سایہ افکن بہ دل ما، کہ بہ اندازِ نیاز
بہ جناب تو بہ اسلوبِ صبا آمدہ ایم

ما که عرفانی خوش جان و بجان کیف سحر
به حضور کرم‌ت هم چو دعا آمده ایم
(حرف جمال، ۷۶)

وله:

به فن عشوه گر آیی، به صد ناز آیی
باید ای جان که سر محفل ما باز آیی
تو همه رنگ تجمل، رخ زیاداری
سوی ما آیی و با خنده غماز آیی
راز عرفانی خود گشته به بزم آیی باز
بحریم دل ما حرمت صد راز آیی
(حرف جمال، ۸۲)

۳- خواجه هی خواجه:

این کتاب خواجه هی خواجه مشتمل بر مناقب حضرت خواجه معین الدین
چشتی اجمیری است و از طرف سندر پرنترز لاهور در سال ۲۰۱۰م چهارمین بار به
چاپ رسید. مثلاً

خواجه چشتیان معین الدین
جان و جانان جان معین الدین
مرشد راه حق، غریب نواز
امر حق را بیان معین الدین
خواجه، بنده نواز عرفانی
هر زمان، هر مکان معین الدین
(خواجه هی خواجه، ۲۲، ۲۳)

۴- سلام بحضور امام:

در این کتاب حضرت عرفانی برای حضرت مولای کاینات حضرت علی علیه السلام و حضرت امام حسین علیه السلام و صاحب امام العصر و الزمان گل های عقیدت پیش نموده است. از مطالعه این معلوم می شود که حضرت عرفانیؒ چقدر عقیدت و محبت با اهل بیت اطهار داشت. مثلاً

جان و دل سرمایه ایمان علیؑ
روح عالم، جان جان، جانان علیؑ
دست قدرت، علم حق پیغام دوست
راز امکان، قرب یار، انعام دوست
تا ابد هم دوش محبوب خدا
از ازل آوازه قوالو بلی
امر رب العالمین را حرف و صوت
زندگانی را بقا تسخیر موت
شاه شاهان، جان جانان، یار یار
نور یزدان، قوت حق آشکار
نام حق را نامه تابان علیؑ
نور حق را صورت شایان علیؑ
شاهد معنی جمال ذات حق
مرکز تقسیم انعامات حق
بادشاه دو جهان، فرمان روا
نور مطلق، شان حق، مشکل کشا
علم ازو، قوت ازو، تسخیر ازو

حکم ازو، اظهار ازو، تقدیر ازو
عشق و مستی را وجود از نام او
تا ابد رقصان و گردان جام او
مرتضی شیر خدا مشهود ذات
سید بالا علم، والا صفات
مرکز جمله علوم، اسرار کن
دست غالب، پیکر علم لدن
غالب و کار آشنا، مشکل کشا
لافتی الا علی شیر خدا

(سلام بحضور امام، ص ۱۳۰۲۷)

حضرت عرفانی^{رح} در خدمت حضرت امام حسین^ع اینطور سلام پیش کرده است.

به کعبه و به کربلا، حسین^ع ما، حسین^ع ما
امام^ع ما، امام^ع ما، حسین^ع ما، حسین^ع ما
صدای مومنان، یا حسین^ع ما، حسین^ع ما
همه ز ما بجان فدا، حسین^ع ما، حسین^ع ما
بیان حق برای ما، کتاب حق نمای ما
ز دین عقیده های ما، حسین^ع ما حسین^ع ما
به جان با تو ساخته، برای تو گذاخته
به نام تو شناخته، حسین^ع ما، حسین^ع ما
برای پاک پنج تن، بفضل رب ذوالمنن
به تو به تو همه ولا، حسین^ع ما، حسین^ع ما
به هر سلام و هر اذان، به کربلای هر زمان

عمل نما، علم کشا، حسینؑ ما، حسینؑ ما
به ذات پاکِ مصطفیٰ ﷺ، به نام پاکِ مرتضیٰؑ
به هر زمان، به هر فضا، حسینؑ ما، حسینؑ ما
فدا فدای ما، نبیؑ بنی ندای ما
علیؑ علیؑ ولای ما، حسینؑ ما، حسینؑ ما

(سلام بحضور امام، ص ۵۹.۵۷)

کتاب شناسی و منابع:

- ۱- احسان الحق، شیخ (۱۹۹۳م) شرف بازیابی، ماهنامه سیما، گنج شکر پرنترز، لاهور.
- ۲- اکرم شاه، سید محمد (۲۰۱۳م) بخش اقبال شناسی، دانشگاه پنجاب، لاهور.
- ۳- ای حمید (۲۰۰۶م) گلستان وفا، فائن بکس پرنترز، لاهور.
- ۴- درگاه وجیہ السیماعرفانی، (۲۰۰۵م) سندر لاهور.
- ۵- طارق زیدی (۱۹۹۲م) شجرہ طیہ عرفانیہ، ماهنامه سیما: گنج شکر پرنترز، لاهور.
- ۶- همو (۱۹۹۱م) عالم با عمل، رہبر بی بدل، ماهنامه سیما: گنج شکر پرنترز، لاهور.
- ۷- ظہیر احمد صدیقی (۲۰۱۰م) آہ، دکتر وحید احمد قریشی، مشمولہ راوی، دانشگاه جی، سی، لاهور.
- ۸- عرفانی وجیہ، سید (۲۰۱۰م) خواجہ ہی خواجہ: سندر پرنترز، فیصل آباد.
- ۹- عرفانی وجیہ، سید (۲۰۰۱م) سلام بحضور امام، فائن بکس پرنترز، لاهور
- ۱۰- همو (۱۹۸۶م) حرف جمال، مکتبہ عرفانیہ، لاهور
- ۱۱- همو (۱۹۹۹م) میرے حضور، مکتبہ عرفانیہ، لاهور
- ۱۲- نجیب، سید محمد (۱۹۹۲م) انکشافات وصال، ماهنامه سیما، گنج شکر پرنترز: لاهور.